

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.04.074>
УДК 347.725

Олена БЕЛЯНЕВИЧ, д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри цивільного права і процесу
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна
 orcid.org/0000-0002-2590-2807

ПРО РОЗПОДІЛ ЧАСТИНИ ЧИСТОГО ПРИБУТКУ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: корпоративні відносини, акціонерне товариство, управління об'єктами державної власності, держава як акціонер, право на дивіденди, частина чистого прибутку, захист корпоративних прав.

Досліджено доктринальні проблеми правового регулювання розподілу чистого прибутку в акціонерних товариствах, державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50 % чи становить величину, що забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Особливості правового режиму розподілу прибутку і збитків, нарахування і виплати дивідендів / частини чистого прибутку у господарських товариствах, у статутному капіталі яких є відповідна частка держави, визначаються імперативними нормами закону. У статті зазначено мету встановлення спеціального порядку розподілу частини чистого прибутку в господарських товариствах, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави. Ця мета безпосередньо пов'язана із законодавчими цілями управління об'єктами державної власності — задоволення державних та суспільних потреб; визначається майновим / інвестиційним інтересом учасників товариства. Обґрунтовано, що імперативні норми законодавства «витісняють» волевиявлення вищого органу акціонерного товариства і породжують відповідне грошове зобов'язання товариства перед державою та міноритарними акціонерами щодо виплати їм частини чистого прибутку товариства пропорційно їхній участі у статутному капіталі товариства.

Вступ. Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України від 21.09.2006 «Про управління об'єктами державної власності» суб'єктами господарювання державного сектору економіки є юридичні особи, єдиним учасником (засновником) яких є держава, а також юридичні особи, у статутному капіталі яких 50 % акцій (часток) належать державі або частка держави становить величину, що забезпечує їй право вирішального впливу на діяльність таких юридичних осіб. У силу загальних норм ст. 1 Закону України від 27.07.2022 «Про акціонерні товариства», що визначають дію цього Закону за колом осіб, порядок створення, діяльності, припинення та виділу зазначених акціонерних товариств, їх правовий статус, права й обов'язки акціонерів регулюються цим Законом України з урахуванням особливостей, встановлених спеціальними законами. Відповідно до загальної норми ч. 2 ст. 34 Закону України

Ц и т у в а н н я: Беляневич О. Про розподіл частини чистого прибутку в акціонерних товариствах державного сектору економіки. *Економіка та право*. 2025. № 4. С. 74—83. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.04.074>

«Про акціонерні товариства» рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями ухвалюється загальними зборами. У ст. 30 Закону України від 17.09.2008 № 514-VI «Про акціонерні товариства» (втратив чинність) було закладено ту саму ідею: виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства. Як зазначається в літературі, саме ухвалення такого рішення загальними зборами акціонерів породжує в акціонерів право на отримання дивідендів у порядку, встановленому законом, рішенням загальних зборів та рішенням наглядової ради, тобто «дивіденд — це частина чистого прибутку, визначена рішенням загальних зборів»; якщо ж загальними зборами таке рішення не ухвалено, то про виплату дивідендів не може йтися, а існує лише чистий прибуток або його частина, який використовується за рішенням органів акціонерного товариства і з якого провадяться різні виплати [1, с. 263].

Що стосується акціонерних товариств державного корпоративного сектору, то свого часу Законом України від 23.12.2010 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» була доповнена абзацом 4, відповідно до якого господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, ухвалюють рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів. Пізніше, відповідно до Закону України від 13.07.2021 «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» ця норма була змінена: «Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів, якщо інше не встановлено законом». Зазначена норма перебувала у системно-логічній єдності із нормою абз. 5 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», відповідно до якої господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, сплачують до Державного бюджету України дивіден-

ди у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним, нараховані пропорційно розміру державної частки (акцій) у їх статутних капіталах. Слід наголосити на тому, що, на відміну від норм Закону України «Про акціонерні товариства», у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» був закріплений обов'язок щорічно сплачувати дивіденди до Державного бюджету України.

У ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» було внесено істотні зміни Законом України від 22.02.2024 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» (аналіз цих змін не є метою цієї статті), наведені вище норми абз. 4 та 5 у чинній редакції відсутні.

Можна звернути увагу й на те, що тривалий час загальним правилом для різних редакцій Закону України «Про управління об'єктами державної власності» була імперативна норма, що господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямовувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів. На сьогодні законодавець обмежується вказівкою про те, що рішення про розподіл прибутку і збитків, розмір та порядок виплати дивідендів господарських товариств, у статутному капіталі яких є акції (частки), що прямо чи опосередковано належать державі, ухвалюється вищим органом управління таких господарських товариств у порядку, передбаченому законом (абз. 1 ч. 5 ст. 11 Закону в редакції від 22.02.2024).

Серед спірних питань, що виникли у судовій практиці та відобразили одну з проблем правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання державного корпоративного сектору економіки, зокрема акціонерних товариств, державна частка у статутному капіталі яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів (далі — акціонерні товариства за участю держави), було право міноритарного акціонера на одержання частини чистого прибутку таких товариств у випадку, коли не проводили загальних зборів товариства і, відповідно, не ухвалювали рішення про розподіл чистого прибутку і виплату дивідендів.

Проблема розподілу частини чистого прибутку в акціонерних товариствах, учасником

яких є держава, була проаналізована, зокрема, І.В. Спасибо-Фатеевою, яка звернула увагу на те, що Закон України «Про акціонерні товариства» встановлює лише одну виплату акціонерам на акції — дивіденди, і підставою їх виплат може бути лише рішення загальних зборів; право на дивіденди може виникати з актів саме цивільного законодавства, і не може встановлюватися законом про Державний бюджет України на відповідний рік [1, с. 271—272]. Зважаючи на те, що дискусія про розподіл частини чистого прибутку акціонерних товариств знаходиться в площині регулювання корпоративних відносин іншими актами законодавства, зокрема бюджетного, **метою статті** є обґрунтування на основі економіко-правового підходу підстав виникнення грошового зобов'язання з виплати частини чистого прибутку акціонерного товариства за участю держави усім акціонерам товариства, зокрема міноритарним, відповідно до принципу рівності прав акціонерів. Попри зміни у законодавстві, актуальність цієї проблеми зберігається, зважаючи на необхідність напрацювання усталених практик захисту прав міноритарних акціонерів у відносинах із державою.

Результати дослідження. За змістом ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» кожною простою акцією акціонерного товариства її власнику-акціонеру надається однакова сукупність прав, що охоплює права на участь в управлінні товариством, отримання дивідендів, отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості частини майна товариства; отримання інформації про господарську діяльність товариства (через таку ж сукупність прав визначався зміст корпоративних прав у п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України від 17.09.2008 «Про акціонерні товариства»). Акціонери — власники простих акцій товариства можуть мати й інші права, передбачені законодавством і статутом акціонерного товариства.

Європейський суд з прав людини в аспекті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції вказав, що акція компанії є комплексною річчю; це засвідчує, що власник володіє акцією компанії разом із відповідними правами; це передбачає право на частку в активах компанії в разі її ліквідації, але водночас й інші безумовні права, особливо право голосу та право впливати на управління компанією (§ 60 рішення у справі «Olczak v. Poland» від 07.11 2002, заява No. 30417/96). Акції компанії безсумнівно мають

економічну цінність і становлять «майно» в розумінні ст. 1 Першого протоколу (§ 91 рішення ЄСПЛ у справі «Sovtransavto Holding v. Ukraine» від 25.07. 2002).

В економічному сенсі створення корпорації і формування її статутного капіталу за рахунок вкладів засновників та учасників є особливим правовим засобом реалізації права власності. Як держава, так й інші суб'єкти (юридичні та фізичні особи), які можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств, реалізують належні їм правомочності власника. У цьому випадку головний інтерес учасника господарського товариства як інвестора, за загальним правилом та за звичайних обставин, полягає в одержанні максимального доходу від інвестиції (частки прибутку товариства). Інтерес участі міноритарного акціонера в корпорації насамперед є майновим і спрямованим на безпечність (захищеність) його вкладу, а законні очікування — на отримання прибутку від власної інвестиції.

Загальна норма про те, що учасники товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди), вміщена в п. «б» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», починаючи з першої редакції Закону від 19.09.1991, і поширюється на всі господарські товариства.

Учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом, брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди) (п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦК). Учасники господарського товариства можуть також мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом (ч. 2 ст. 116 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 158 ЦК України акціонерне товариство може виплачувати акціонерам частину свого чистого прибутку з розрахунку на одну належну їм акцію певного типу та/або класу.

Стаття 96¹ ЦК, якою було доповнено Цивільний кодекс України згідно із Законом України від 27.07.2022, визначає, що учасники (засновники, акціонери, пайовики) юридичної особи мають право у порядку, встановленому установчим документом та законом, брати участь у розподілі прибутку юридичної особи і одержувати його частину (дивіденди), якщо така юридична особа має на меті одержання прибутку.

Із розвитком корпоративного законодавства України і поступовим поглибленням спеціалі-

зації правового регулювання діяльності акціонерних товариств (Закони України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 й 27.07.2022) і товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю (Закон України від 06.02.2018 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») право на участь у розподілі прибутку та отримання частини чистого прибутку / дивідендів (Закон України «Про акціонерні товариства», п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») залишається незмінною складовою корпоративних прав.

Поняття «дивіденди» у цивільному і корпоративному законодавстві України традиційно пов'язують з категорією «прибуток», одержання якого є метою діяльності підприємницьких товариств, зокрема й акціонерних.

Частина 1 ст. 30 Закону України від 17.09.2008 «Про акціонерні товариства» (так само, як і ч. 1 ст. 34 Закону України від 27.07.2022 «Про акціонерні товариства») визначає дивіденд як частину чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

Можна звернути увагу на те, що законодавство України для цілей нормативного регулювання тих чи інших відносин має й інші визначення поняття «дивіденди». Так, для цілей оподаткування дивіденди визначені як платіж, що здійснюється юридичною особою, зокрема емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку (пп. 14.1.49 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України). Для цілей бухгалтерського обліку дивідендами є частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до їхньої частини у власному капіталі підприємства (п. 4 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 № 290).

У Політиці державної власності, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1369 «Деякі питання Політики державної власності», поняття «частина чистого

прибутку» і «дивіденди» вживаються як синоніми: у разі виникнення суперечності між досягненням довгострокових цілей підприємства, товариства з корпоративними правами держави та інтересами держави в отриманні частини чистого прибутку (дивідендів) (курсив мій. — О. Б.) від його діяльності суб'єкти управління у своїх рішеннях та діях керуються довгостроковими цілями відповідного суб'єкта господарювання, якщо інше не передбачено Державною дивідендною політикою.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що і дивіденди, і частина чистого прибутку мають однакову економічну сутність: їх джерелом є чистий прибуток товариства, що утворюється в результаті господарської діяльності корпоративного підприємства. Тому в економіко-правовому сенсі не має значення, власне, як назвати майнову вигоду акціонера від участі у акціонерному товаристві — «дивіденд» або «частина чистого прибутку». Має значення те, як саме в законодавстві побудовано недискримінаційні механізми реалізації майнових прав акціонерів, особливо міноритарних.

Відносини корпоративного управління є організаційно-господарськими. Суб'єкт організаційно-господарських повноважень здійснює управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання та/або її регулювання (складовою яких є контроль) за наявності для цього правових підстав і фактичних можливостей. Такі суб'єкти прямо чи опосередковано здійснюють управління господарською діяльністю (визначення мети, предмета господарської діяльності, складу і компетенції органів управління, правового титулу майна господарських організацій) та/або регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання; суб'єктом управління є контролюючий власник корпоративних прав щодо господарських організацій корпоративного типу [2, с. 39, 50, 51].

Управління акціонерними товариствами, у статутних капіталах яких є корпоративні права держави або територіальної громади, здійснюється з урахуванням особливостей, визначених ч. 3 ст. 1 Закону України «Про акціонерні товариства».

Корпоративні права, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій, є об'єктами управління державної власності.

Відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» управління

об'єктами державної власності — це здійснення Кабінетом Міністрів України та уповноваженими ним органами, іншими суб'єктами, визначеними цим Законом, повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними, у межах, визначених законодавством України, з метою задоволення державних та суспільних потреб. Корпоративні права, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій, є одним з таких об'єктів.

Законом України «Про управління об'єктами державної власності» визначені особливості управління об'єктами державної власності, зокрема корпоративними правами держави. Зазначений Закон містить спеціальні норми щодо розподілу чистого прибутку та сплати дивідендів акціонерними товариствами, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави. Ці норми консолідовані в ч. 5 ст. 11 цього Закону та повинні тлумачитися в їх системно-логічній єдності і з огляду на цілі, визначені цим Законом.

За загальним правилом ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», рішення про розподіл прибутку і збитків, розмір та порядок виплати дивідендів господарських товариств, у статутному капіталі яких є акції (частки), що прямо чи опосередковано належать державі, ухвалюється вищим органом управління таких господарських товариств у порядку, передбаченому Законом.

Особливості правового режиму розподілу прибутку і збитків, нарахування і виплати дивідендів / частини чистого прибутку у господарських товариствах, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, визначаються імперативними нормами закону, зважаючи на те, що:

1) управління об'єктами державної власності має законодавчо визначену мету — задоволення державних та суспільних потреб (ст. 1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»);

2) суб'єкти управління об'єктами державної власності забезпечують реалізацію дивідендної політики держави¹ стосовно господарських то-

вариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, шляхом здійснення відповідних заходів щодо ухвалення в межах корпоративних прав держави рішень про визначення розміру, порядку та строків виплати дивідендів господарськими товариствами згідно з їх установчими документами та законодавством;

3) дивіденди на частку держави відповідно до законодавства України є видом доходів Державного бюджету України. У літературі зауважений тісний зв'язок бюджетного права як підгалузі фінансового права з конституційним, адміністративним, цивільним, господарським правом та іншими галузями права [3, с. 351].

Бюджетний кодекс України (далі БК) визначає бюджетні кошти (кошти бюджету) як належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету (п. 11 ст. 2 БК). Доходами бюджету є податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включно з трансфертами, платою за надання адміністративних послуг, власними надходженнями бюджетних установ) (п. 23 ст. 2 БК). Перелік неподаткових надходжень, визначений у ч. 3 ст. 9 БК є невичерпним, зокрема, ними є доходи від власності та підприємницької діяльності. До таких неподаткових надходжень належать дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність (п. 17 ч. 2 ст. 29 БК), що є доходами загального фонду Державного бюджету України і щорічно затверджуються Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Як зазначено вище, тривалий час, зокрема протягом 2022—2024 рр., Законом України «Про управління об'єктами державної власності» було встановлено, що господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, ухвалюють рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів, якщо інше не встановлено законом (абз. 4 ч. 5 ст. 11), тобто в Законі закріплено обов'язок ухвалення загальними зборами рішення про виплату дивідендів, але не встановлено наслідків невиконання господарським товариством такого обов'язку у вигляді імперативного правила. Цю прогалину законодавець заповнив у Законі України «Про Державний бюджет України на 2022 рік».

¹ Див. постанову КМУ від 12.05.2007 № 702 «Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави»; Політику державної власності, затверджену постановою КМУ від 29.11.2024 № 1369 «Деякі питання Політики державної власності».

У ч. 2 ст. 20 Закону України від 02.12.2021 «Про Державний бюджет України на 2022 рік» було встановлено, що господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, та господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків (крім тих, що визначені ч. 1 ст. 20), які не ухвалили рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним, сплачують до державного бюджету та іншим учасникам господарського товариства пропорційно розміру їх акцій (часток) у статутному капіталі господарського товариства частину чистого прибутку в розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, установленими на відповідний рік, але не менше 90 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним.

Цей базовий норматив відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, 2022 р. був визначений у постанові КМУ від 08.03.2022 № 230 «Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2021 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави», тобто після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Розпорядженням КМУ від 25.03.2022 № 244-р Акціонерному товариству «Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України”», державному публічному акціонерному товариству «Національна акціонерна компанія “Укragenrolizing”», публічному акціонерному товариству «Державна акціонерна компанія “Ліки України”», акціонерному товариству «Українська залізниця», акціонерному товариству «Українські енергетичні машини», державному публічному акціонерному товариству «Будівельна компанія “Укрбуд”», приватному акціонерному товариству «Нижньодністровська ГЕС» забезпечити в одноденний строк авансове перерахування в повному обсязі до державного бюджету суми річних дивідендів, розрахованої за базовим нормативом відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2021 р. господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, а також госпо-

дарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, у тому числі дочірніх підприємств, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.03.2022 № 230, виходячи з розміру чистого прибутку, попередньо розрахованого за результатами фінансово-господарської діяльності у 2021 р.

Отже, норми Закону України «Про управління об'єктами державної власності» та Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» як норми прямої дії у сукупності утворюють правовий механізм реальної виплати дивідендів акціонерними товариствами за участю держави, який складається послідовно із таких обов'язків: 1) ухвалювати рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним періодом; 2) якщо не ухвалено рішення про нарахування дивідендів до 1 травня, сплачувати до Державного бюджету України та іншим учасникам господарського товариства пропорційно розміру їх акцій (часток) у статутному капіталі господарського товариства частину чистого прибутку в розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, установленими на відповідний рік, але не менше 90 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним.

Вказана норма Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» (абз. 2 ст. 20) є чинною, не скасована, не визнавалась неконституційною, а тому підлягає виконанню всіма господарськими товариствами з державною часткою.

У загальному контексті правового регулювання управління об'єктами державної власності, на нашу думку, не має юридичного значення, який саме орган товариства (наприклад, правління як виконавчий орган) ухвалив рішення про перерахування до Державного бюджету частини чистого прибутку товариства у випадку бездіяльності вищого органу управління товариства. Статутом товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, не може бути виключена дія імперативних норм, якими встановлюються особливості управління об'єктами державної власності.

Крім того, виникає запитання, чи може міноритарний акціонер вимагати пропорційно

його участі у товаристві виплати належної йому частини чистого прибутку за відсутності рішення загальних зборів товариства, якщо державі-акціонеру перерахування частини чистого прибутку було здійснено? Телеологічне і буквальне тлумачення норми ч. 2 ст. 20 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» дає підстави для висновку про те, що її реалізація має на меті і повинна забезпечити майновий інтерес усіх учасників акціонерного товариства, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави у випадку бездіяльності держави як акціонера, що має вирішальний вплив на діяльність товариства, щодо ухвалення відповідно до Статуту рішення про нарахування дивідендів, оскільки:

- виконання імперативного припису закону щодо розподілу і сплати частини чистого прибутку, яка є складовою доходів Державного бюджету, не може ставитися в залежність від дискреції органів самого товариства;

- акціонерне товариство є носієм обов'язку сплачувати дивіденди до Державного бюджету;

- в усіх акціонерних товариствах, зокрема тих, де держава володіє корпоративними правами, має бути беззастережно забезпечений базовий принцип корпоративного права — принцип рівності прав акціонерів: кожною простою акцією акціонерного товариства її власнику-акціонеру надається однакова сукупність прав, включно з правом на отримання дивідендів, закріпленим у ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»;

- в силу самої природи корпоративної власності міноритарні акціонери де-факто обмежені у важелях впливу на управління акціонерним товариством, а тому закон має гарантувати отримання ними частини чистого прибутку / дивідендів у розмірі, пропорційному участі у статутному капіталі товариства, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що змістовно норма ч. 2 ст. 20 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» відрізнялась від норми, яка містилася в абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», яким, по-перше, не передбачено сплати частини чистого прибутку іншим, ніж держава, акціонерам товариства пропорційно розміру їх участі у статутному капіталі; по-друге, стосовно розміру, який мав визначатися за базовими нормативами відра-

хування частки чистого прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, встановлених на відповідний рік, але не менше 30 відсотків.

Як зазначив Конституційний Суд України у рішенні у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «АВАНПОСТ»» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону України від 22.07.2020 № 8-р(І)/2020 «Про управління об'єктами державної власності», з аналізу положень Закону (абз. 8 ч. 5 ст. 11) випливає, що таке нормативне регулювання «спрямоване на забезпечення отримання державою частини чистого прибутку господарської організації державного сектору економіки у разі неприйняття рішення про нарахування дивідендів, а встановлений оспорюваними положеннями Закону обов'язок спрямувати частину чистого прибутку на користь держави є імперативним та не потребує волевиявлення учасників господарської організації».

Аналіз зазначеного рішення Конституційного Суду України дає підстави стверджувати, що:

1. Суд виснував про невідповідність Конституції України (неконституційність) абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» тому, що він суперечив ч. 1 ст. 8, ч. 4 ст. 13, ч. 1, 4 ст. 41 Конституції України, розглянувши його саме крізь призму втручання у право власності інших, ніж держава, учасників господарського товариства, яке (втручання) допускається у виняткових випадках з метою суспільної необхідності, винятково на підставі закону та з дотриманням засад справедливості, пропорційності.

2. Суд зазначив, що «[в]казане нормативне регулювання ставить державу у привілейоване становище порівняно з іншими учасниками господарської організації державного сектору економіки, тобто є дискримінаційним, оскільки, визначаючи правові основи управління об'єктами державної власності, законодавець не передбачив можливості спрямування частини чистого прибутку на користь таких учасників у разі неприйняття рішення про нарахування дивідендів. Водночас саме держава через систему організаційно-господарських повноважень відповідних органів управління здійснює управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки та має вирішальний вплив на їх господарську діяльність».

Із зазначеного рішення Конституційного Суду України вбачається, що міноритарний акціонер за такого нормативного регулювання був дискримінований не тому, що він не зміг взяти участі в загальних зборах акціонерного товариства, які не були проведені, і не тому, що без проведення таких загальних зборів акціонерного товариства, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, неможливо провести розподіл чистого прибутку і спрямувати його на виплату дивідендів учасникам товариства, а тому, що в силу неконституційної норми закону він поставлений у нерівне становище з державою як публічним власником.

Такий підхід гармонізується з Керівними принципами ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності (і в редакції 2015-го, і в редакції 2024 рр.), які визначають, що держава повинна докласти зусиль для повного застосування Принципів корпоративного управління G20/ОЕСР, коли вона не є єдиним власником підприємств державної форми власності. Питання захисту прав акціонерів визначають, зокрема, те, що держава повинна забезпечити справедливе ставлення до акціонерів та інших інвесторів [4]; підприємства державної форми власності зобов'язані забезпечити дотримання рівності всіх акціонерів [5].

Після ухвалення рішення Конституційного Суду України від 22.07.2020 у справі 8-р(І)/2020 законодавець усунув цю дискримінацію і щорічно передбачає в законі про Державний бюджет на відповідний рік зобов'язання господарських товариств з державною часткою, які не ухвалили рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним, сплатити до державного бюджету та іншим учасникам господарського товариства пропорційно розміру їх акцій (часток) у статутному капіталі господарського товариства частину чистого прибутку в розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, установлені на відповідний рік, але не менше 90 відсотків, до 1 липня року (ст. 21 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік», ст. 20 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», ст. 20 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік», ст. 20 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», ст. 19 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік»). Отже,

саме таке імперативне регулювання розподілу чистого прибутку господарських товариств з державною часткою є усталеним. У зв'язку з цим не можемо погодитися з висловленою в літературі думкою про те, що, оскільки закон про Державний бюджет України на відповідний рік не є актом цивільного законодавства, з нього не можуть виникнути права акціонерів [1, с. 272]. Так, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня ухвалення загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі ухвалення загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим цієї частини, виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами (ст. 30 Закону). Тобто, за загальним правилом, юридичним фактом, який породжує грошове зобов'язання акціонерного товариства щодо сплати дивідендів, є рішення загальних зборів. У зв'язку з цим Верховний Суд звернув увагу на те, що сплата акціонеру дивідендів, щодо виплати яких було ухвалено рішення загальними зборами відповідача, надає акціонеру, на користь якого таке рішення ухвалене, «законне очікування», що йому будуть такі дивіденди виплачені. Невиплата товариством таких дивідендів акціонеру прирівнюється до порушення права останнього на мирне володіння майном (рішення ЄСПЛ у справах «Брумареску проти Румунії» (п. 74), «Пономарьов проти України» (п. 43), «Агрокомплекс проти України» (п. 166)) [6].

Що стосується акціонерних товариств за участю держави, то виконання імперативних норм (у цьому випадку — норм законів про Державний бюджет України), як і будь-яких інших імперативних норм (зокрема норм цивільного законодавства), не залежить від того, чи відповідає закріплений у них юридичний обов'язок доктринальним поглядам на поділ права на приватне і публічне та на «чистоту» законодавчого регу-

лювання в аспекті такого поділу. Цей обов'язок має бути реалізований **незалежно** від ухвалення відповідного рішення вищим органом акціонерного товариства (загальними зборами).

Принагідно зауважимо, що захищеність прав міноритарних акціонерів акціонерних товариств державного сектору економіки, серед яких доволі часто є інститути спільного інвестування та недержавні пенсійні фонди, — це питання захищеності прав внутрішнього інвестора. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення внутрішні інвестиції залишаються в країні та мають розглядатися законодавцем як важливий фактор розвитку економіки, що зумовлює необхідність забезпечення реалізації та захисту корпоративних прав внутрішніх інвесторів у відносинах з державою.

Висновки. У контексті законодавства, яке забезпечувало розподіл частини чистого прибутку акціонерних товариств за участю держави у випадку неухвалення загальними зборами товариства рішення про виплату дивідендів, та з огляду на забезпечення принципу рівного ставлення до акціонерів відсутність волевиявлення загальних зборів акціонерів як вищого

органу товариства компенсується імперативною законодавчою моделлю, спрямованою на реалізацію державою та міноритарними акціонерами їх корпоративних прав на отримання частини чистого прибутку. У такому випадку імперативна норма закону (Закону України «Про управління об'єктами державної власності», законів про державний бюджет України на відповідний рік) «витісняє» волевиявлення загальних зборів акціонерного товариства і породжує грошове зобов'язання товариства перед державою та міноритарними акціонерами щодо сплати їм частини чистого прибутку товариства. Такий механізм пропорційного розподілу частини чистого прибутку між усіма акціонерами в господарських товариствах з державною часткою забезпечуватиме баланс публічних і приватних інтересів. За цих обставин інтерес міноритарного акціонера на отримання частини прибутку товариства не залежатиме від поведінки держави, яка має вирішальний вплив на діяльність товариства, і забезпечуватиметься завдяки реалізації акціонерним товариством обов'язку, імперативно визначеного законом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС, 2021. 512 с.
2. Кравець І.М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 240 с.
3. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Сучасне фінансове право. *Право публічних фінансів*: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.
4. Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності, редакція 2015 року. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2015/11/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2015-edition_g1g5a749/9789264312906-uk.pdf (дата звернення: 06.11.2025).
5. Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності 2024. URL: https://www.oecd.org/uk/publications/2024_8d61003c-uk.html (дата звернення: 06.11.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 17.01.2018 у справі № 910/11316/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=71659611&red=100003e7fd905b2eb7c202907771c7d01259d4&d=5> (дата звернення: 06.11.2025).

Надійшла 07.11.2025

REFERENCES

1. Korporativne pravo kriz prizmu sudovoї praktiki: monografija/ za red. I.V. Spasibo-Fateevoi. Harkiv: EKUS, 2021. 512 p. [in Ukrainian].
2. Kravec I.M. Pravove stanovishhe sub'ektiv organizacijno-gospodarskih povnovazhen: monografija. Kyiv: Jurinkom Inter, 2010. 240 p. [in Ukrainian].
3. Muzika-Stefanchuk O.A., Jakimchuk N.Ja. Suchasne finansove pravo. *Pravo publicnih finansiv*: pidruchnik. Kyiv: ArtEk, 2024. 656 p. [in Ukrainian].
4. Kerivni principi OESR z korporativnogo upravlinnja na pidpriemstvah derzhavnoi formi vlasnosti, redakcija 2015 roku. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2015/11/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2015-edition_g1g5a749/9789264312906-uk.pdf [in Ukrainian].

5. Kerivni principi OESR z korporativnogo upravlinnja na pidpriemstvah derzhavnoï formi vlasnosti 2024. URL: https://www.oecd.org/uk/publications/2024_8d61003c-uk.html [in Ukrainian].
6. Postanova Verhovnogo Sudu vid 17.01.2018 spravi No. 910/11316/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=71659611&red=100003e7fd905b2eb7c202907771c7d01259d4&d=5> [in Ukrainian].

Received 07.11.2025

Olena BELIANEVYCH,
Dr. Sci. (Law), Professor,
Professor of the Department of Civil Law and Procedure
Faculty of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2590-2807

ON THE DISTRIBUTION OF A PART OF NET PROFIT
IN JOINT-STOCK COMPANIES OF THE STATE SECTOR OF THE ECONOMY

The article examines doctrinal issues of distributing net profit in joint-stock companies in which the state's share in the authorized capital exceeds fifty percent, or constitutes an amount that ensures the state's right of decisive influence over the economic activities of such companies. Attention is drawn to the fact that both dividends and a portion of net profit have the same economic nature — their source is the company's net profit. The peculiarities of the legal regime governing the distribution of profits and losses, the accrual, and the payment of dividends or a portion of net profit in business entities with state participation in their authorized capital are determined by mandatory legal provisions. The article emphasizes the purpose of establishing a special procedure for distributing a portion of net profit in business entities with state corporate rights into their authorized capital. This purpose: 1) is directly related to the legislative objectives of managing state-owned property — namely, satisfying state and public needs; 2) is defined by the property/investment interests of the company's participants. It is noted that dividends (income) accrued on the shares (interests) of business entities with state ownership in their authorized capital are classified as non-tax revenues of the State Budget of Ukraine. The absence of a declaration of will (decision) by the general meeting of shareholders, as the highest governing body of such a company, regarding the payment of dividends, is compensated by an imperative legislative model that guarantees all shareholders (the state as a shareholder and minority shareholders) the realization of their right to participate in the distribution of the company's net profit and to receive their share thereof, based on the principle of equal treatment of shareholders owning shares of the same type. In this model, the mandatory provisions of the Law of Ukraine "On Management of State-Owned Property" and the Law on the State Budget of Ukraine for the relevant year, which establish the obligation and conditions for allocating a portion of profit in the absence of a corresponding decision of the general meeting of shareholders on the accrual and payment of dividends by May 1 of the year following the reporting year, "supersede" the will of the company's highest governing body and create a corresponding monetary obligation of the company toward the state and minority shareholders to pay them a portion of the company's net profit in proportion to their participation in the company's authorized capital.

Keywords: corporate relations, joint-stock company, management of state-owned property in Ukraine, state as a shareholder, right to dividends, portion of net profit, protection of corporate rights.